Útkeresés rendszerváltó időkben, zombisodó kultúrában*
(BESZÉLGETŐTÁRS MERKLIN TÍMEA)

Gyurácz Ferenc magyar kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő, könyvkiadó. 1987–1994 között az Életünk folyóirat szerkesztője volt, majd a Vasi Szemle főszerkesztője. 2004-ben Vasszilvágy központtal, ahol családjával él, létrehozta a regionális Magyar Nyugat Könyvkiadót, amelynek vezetője. Öt saját könyve közül a legutóbbi – „Személyes ügyeim" címmel – a közösségi emberről szól, a szellem és a közélet földközeli embereiről. Ezúttal a szerző szellemi mozgatórugóiról beszélgetünk.

– Magyar–néprajz szakos volt az egyetemen, milyen pályára készült ezzel a végzettséggel?

– Gyerekkorom óta a közügyek érdekeltek legjobban, és már akkor elsősorban a népi-nemzeti szinten értelmezett „köz" ügyei. A magyar irodalom hagyományosan alkalmas terepe az ezekkel való foglalkozásnak. Kilencéves koromtól, kisebb-nagyobb kihagyásokkal, írtam verseket, aztán elbeszélő prózával is próbálkoztam, de húszas éveim elején úgy ítéltem meg, hogy egyikben sem leszek ott a legjobbak között, és így aztán elfogyott belőlem a belső késztetés e műfajok iránt. De nem az írásra, és nem a dolgokba való beleszólásra. És főként nem a korszellemmel való ellenkezésre. Gyermekként, majd kamaszként is éreztem, hogy a világ, amely körülvesz, nem az én világom – és nemcsak a kommunista rendszer miatt; a beat-korszak hagyományromboló „szellemétől" is kezdettől idegenkedtem, miközben az életösztön sugallatára azért mindkettőhöz alkalmazkodtam valamelyest. De mindig hálásan fogadtam a sorstól és a kultúrától, ha olyan kapaszkodókat adott a kezem ügyébe, amelyek lehetővé tették a világrendtől való különállásomat, az ellene való józan lázadást, a személyes autonómia megtartását. Ilyen kapaszkodó volt családom katolikus hite, háttérben pap-nagybátyáimmal, ilyen a paraszti világ élménye, ilyen a népdalgyűjtésem 1972–73 telén, aztán 1973 nyarán egyhónapos autóstoppos utunk Erdélyben soproni gimnáziumi osztálytársammal, Csapody Miklóssal. Az itt szerzett meghatározó élményekre ráerősített, hogy a negyedik gimnáziumi évben Szalai Dénes lett a magyartanárunk, egy igazi autonóm ember, aki minden nyomtatott betűt elolvasott, és aki – bizonyos tekintetben mondhatom, hogy „ennek ellenére" – nagyon sokra tartotta a népi írókat, köztük különösen Veres Pétert, akit addigra már én is fölfedeztem magamnak. Magyar–népművelés szakra jelentkeztem az egyetemre, már azzal a határozott szándékkal, hogy a népi írókkal foglalkozhassam. A túlságosan vonalas és eklektikus népművelés szakot az első év végén, a megfelelő néprajzi kurzusok elvégzése és a vizsgák letétele után, néprajzra cseréltem, aminek utólag is nagyon örülök, mert sok értékes ember ismeretségével, barátságával lettem gazdagabb a következő esztendőkben. A tanárok közül Barabás Jenő és Dömötör Tekla emléke ma is átmelegíti a szívemet, előbbi különösen kitartóan próbált a néprajzosság felé terelni, pedig nem rejtettem véka alá, hogy a néprajzot egyrészt merő szerelemből tanulom, másrészt mert úgy gondoltam, hogy a népi írók ismeretéhez ez pont jó segédtudomány nekem.

Tehát irodalmárnak készültem, de nem különösebben kontúros célokkal, elég idealisztikusan. Harmadév után kihagytam egy évet, kifejezetten azért, hogy többféle testi munkát és különféle társadalmi bugyrokat megismerjek. Így is lett, jó volt. Aztán 1981-ben, amikor megkaptam a diplomámat, illúzióim nem lehettek, a fővárosban értelmiségi állást akkor sem volt könnyű találni, s én KISZ-tag sem voltam már – betanított sportpályamunkás lettem a

* Az írás címét a beszélgetőtárs adta.

BEAC-sporttelepen. Egy státuszt töltöttünk be ketten, Iványi Tibor barátommal. Füvet nyírtunk, salakot hordtunk, meghúztuk a vonalakat a teniszpályán, ilyesmi. Ezalatt elkezdtem kritikákat meg a Veres Péter magyarságtudatáról szóló doktorimat írni. ’81 szeptemberében Alexa tanár úr közvetítésével megjelentek a *Mozgó Világ*ban egyetemi „emlékirataim” – amelyek pár hónappal korábban félbeszakadtak az *Egyetemi Lapok*ban. A legelső, megjelent részt ugyanis részletesen szemlézte a Szabad Európa Rádió, ezután magához hívatott az egyetem párttitkára, aki akkor egy barátságos nyelvészprofesszor volt, de az ő szíves rábeszélésére sem voltam hajlandó finomítani a szövegen. (Amely ma olvasva, persze, épp elég óvatosnak tetszik. Használom például a „szocializmus*unk*” szót. 1993-as könyvemben újraközöltem ezt az írást, változtatás nélkül.)

Biztos apróság, de most eszmélek rá, hogy a tulajdonképpeni első publikációm nem is ez volt, hanem egy, az 1973. évi erdélyi utunkról írt cikk és egy Kalotaszegen írt vers, amelyeket a gimnáziumi kőnyomatos közölt. Ez után ugyancsak egy igen barátságos párttitkári ejnye-bejnye következett: a vers alatt szerepelt, hogy Kalotaszentkirályon írtam, s szegény párttitkár-tanár úr azon problémázott nekem duruzsoló jóindulattal, hogy nem kellett volna az „ősi föld” kifejezést használnom a versben.

– Miért volt vonzó a 80-as években az Életünk folyóirat? Hogy került ebbe a szellemi mozgástérbe?

– 1982-ben már láttam, hogy ha Pesten maradok, talán sosem fog rendeződni a szociális helyzetem, és például nem tudok időben családot alapítani, amit pedig nagyon szerettem volna. 1983-ban megérlelődött bennem a hazaköltözés szándéka. De hova menjek? Az első *Mozgó*-beli megjelenésem után nem sokkal levelet kaptam Kiss Ferenctől, a kitűnő irodalomtörténésztől, a népi-nemzeti szellemű ellenzék vezéralakjától, melyben tudatta velem, hogy Csoórinak és neki nagyon tetszett az írásom, és találkozóra invitált. A Rózsadomb Sörözőben találkoztunk, Für Lajost hívta még oda, őt is akkor ismertem meg. Szóval 1983 elején elmondtam Kiss Ferinek, hogy hazakészülök Vas megyébe. Épp nála volt a doktorim két elkészült részlete. Az egyiket Száraz Györgynek, a *Kortárs* szerkesztőségébe juttatta el, ott jelent meg, a másikat pedig elküldte Pete Györgynek egy kísérőlevéllel, amelyben figyelmébe ajánlott, és kérte őt, hogy legyen segítségemre a szombathelyi álláskeresésben. Márciusban be kellett vonulnom az egyetem utáni hét hónapra, s egyszer útban hazafelé, Bükre, katonaruhában mentem be az *Életünk* szerkesztőségébe – ott volt, ahol most a *Vasi Szemle* –, itt ismerkedtem meg Gyurival. Elballagtunk a Vaosznak nevezett kisvendéglőbe, erre a kultikus színhelyre, ott találtuk Rózsa Bélát. Végül Gyuri kikísért az állomásra, s még egy újabb fröccsöt legurítottunk a restiben. Az ő segítségével kerültem ősszel a Savaria Múzeumba, az akkor elhunyt Bárdosi János helyére, néprajzos-muzeológusnak. Az *Életünk*nek különben alkalmilag középiskolás korom óta olvasója voltam. Rendszeresen a hetvenes évek végétől. Akkor nőtt ki a középszerűségből. Felfigyeltem a nyugati magyar írók jelenlétére, köztük az avantgárd költőkére, de közelebb álltak hozzám a Hetek és a Kilencek költőcsoport egyes tagjainak művei, melyeket rendszeresen közölt akkor is már a lap. Zalán híres *Arctalan nemzedék*-esszéjét is megjelenésekor olvastam. Úgy láttam már akkor is, hogy az *Életünk* úgy válik fontos lappá, hogy mindenben a minőséget keresi, és nem teszi le a garast egyik irányzat mellé sem (szemben például a *Tiszatáj*jal vagy a *Jelenkor*ral), miközben a főszerkesztő olyan tőrül-metszett magyar, hogy ez önmagában garancia lett számomra. Ez annak ellenére így volt, hogy Gyuri körül teljesen sosem oszlott el a gyanakvásnak egyféle légköre, aminek egyik oka az ő minisztériumi eredete volt, a másik meg az, hogy ő maga is mindenkire gyanakodott. Amire persze meg is volt az oka, tudjuk jól. Akkor is tudtuk, én is tudtam, de nem voltam hajlandó félni. Olyan tág tüdejű, harsány kacagások talán sosem döngették itt az ódon falakat, mint a nyolcvanas évek közepén. Át-átléptem a múzeumból a szerkesztőségbe vagy a Vaoszba, ahol találkozni lehetett a szerkesztőkkel (’83-tól Ambrus Lajos

is itt dolgozott), és gyakran Molnár Miklóssal, aki gátlástalanul tobzódó nyelvi erejével ragadott meg, és azzal, hogy avantgárd módra túlhajtott, drasztikus népisége mellett is volt érzéke az elvontságokhoz. Őt találtam a legtehetségesebbnek az itt élők közül, más kérdés, hogy később mennyiben igazolta ezt. Igazából senki nem tette mérlegre még az ő munkásságát, pedig szükséges volna. 1984-ben vagy ’85-ben települt át Erdélyből Láng Gusztáv, akit mindig élmény volt hallgatni, bármiről beszélt.

– Az 1987–94 közötti időszak, amit az Életünknél szerkesztőként töltött, mit jelentett a személyes életében irodalmárként, és mit jelentett közéleti helyzetének alakulásában?

– Jól éreztem magam néprajzosként a múzeumban – szerettem például a gyűjtőmunkát a falvakban, és öröm volt elkészíteni a gazdag néprajzi kézirattár katalógusait (ami többek közt Kárpáti Kelemen, Pável Ágoston, Dömötör Sándor munkásságának megismerésével járt) –, de elég sok szabadidőm volt, s azt mind az irodalomra fordítottam. ’85 elején befejeztem a disszertációmat (a belőle lett könyv aztán csak ’88 tavaszán jelent meg a Magvetőnél, amikor már némileg más frazeológiával írtam volna meg), és ez volt az a pár év, amikor rendszeresen írtam kritikákat (az *Életünk*ben is kritikával debütáltam, 1983 novemberében). Nem voltam nyüzsgő típus sosem, érdekes módon mégis szóba került a nevem a József Attila Kör elnökválasztásánál, és a JAK-füzetek szerkesztőbizottságába is beválasztottak. Ahol aztán nagyon dinamikus emberek közé kerültem, nem sok szavam volt köztük, a sorozat kevés darabját szerkeszthettem csak: közülük Füzi Laci első, még a népi írók örökségéhez közel álló, kitűnő tanulmánykötetét emelem ki. 1985 augusztusában meghalt Rózsa Béla, az *Életünk* főszerkesztő-helyettese, Ambrus Lajos lépett a helyére, az ő állása pedig két évig betöltetlen maradt. Nem jelentkeztem rá, megvártam, amíg hívnak. Ez 1986 decemberében következett be, amikor én már – az év nyarától – nem néprajzos voltam, mert az új múzeumigazgató, Gráfik Imre elfogadta kezdeményezésemet a vasi irodalmi muzeológia elindítására, és kinevezett irodalmi muzeológusnak. Emiatt gondolkozási időt kértem Pete Gyuritól, de amikor aztán igennel válaszoltam neki, akkor meg más akadály támadt: behívtak 8 havi tartalékos tiszti szolgálatra. [A légvédelem ugyan semmi hasznomat nem vette, de nyilván nem is ez volt behívásom célja: az a kis értelmiségi vitakör, amely addig aktív részvételemmel ülésezett ekkori lakóhelyemen, a szombathelyi Mérnök-Orvos-Pedagógus (MOP) Házban – ezentúl nem ült össze többé…]

Az *Életünk* munkamegosztása szerint a kritika- és tanulmányrovat szerkesztésébe kapcsolódtam be. Gyuri szerkesztői munkamódszere – ami a szerzők idehozását, a velük való kapcsolattartást illeti – főként a személyes találkozásokra épült, telefonálással kiegészítve, Lajoséba jobban belefért a levelezés, én pedig néha napi 4–5 levelet és lapot is megírtam. 1988-tól az addigiakhoz képest rendszeresebbé és terjedelmesebbé vált a kritikai rovat jelentkezése, új – főként az akkori fiatalabbak közül való – szerzők is jelentkeztek ekkor nálunk, vagy ekkor vált rendszeresebbé a jelenlétük (Gál Ferencé, Horkay Hörcher Ferencé például), és néhány tematikus összeállítást is szerkesztettem. Kettő jut eszembe ezek közül: az egyik a népi írók, főleg Kovács Imre és Szabó Zoltán addig elhallgatott munkásságát tárgyalta, a másikkal pedig – már a 90-es évek elején – megpróbáltam bemutatni és magam is kicsit jobban megérteni és befogadni azt az új, tendenciózusan posztmodern irodalmi világot, amit a nálam is fiatalabbak egy része képviselt például a *Nappali Ház* című folyóirat köré gyülekezve. Ezt azonban már csökkenő lelkesedéssel csináltam, mert – utólag már bevallhatom – rettenetesen unalmasnak találtam ezeket a néha programosan fecsegő, gyakran a valóság-vonatkozásokat is szinte nélkülöző, leginkább bizonyos elméleti tételek illusztrációinak alkalmas, forma-imitációik ellenére nemritkán tulajdonképpen műfajtalan szövegeket. De akkor úgy látszott, hogy az új nemzedék teljesen efelé tart, és hát az új nemzedéket pedig nem lehetett teljesen negligálni egy olyan folyóiratban, amelynek mindhárom szerkesztője még viszonylag fiatalnak számított az akkori irodalmi életben.

Egyébként, amikor én az *Életünk* szerkesztőségébe kerültem, eléggé meg kellett küzdeni a csöndes, elmélyült munka lehetőségéért. A napok jelentős része ugyanis inkább társasági élettel telt, és nemritkán estébe nyúlt. A szerkesztőség mindig nyitva volt, és lényegében mindenki előtt, ezért sokan jöttek-mentek, helybéli értelmiségiek is, meg máshonnak jövők is. Utólag inkább örülök ennek, bár akkor néha sajnáltam a sok időt rá. A magam visszahúzódóbb természetével soha nem ismerhettem volna meg ennyi érdekes és értékes embert (írókat, művészeket, másokat), ha nem ilyen mozgalmas munkahelyen érem meg ezeket a mozgalmas éveket. ’88–89-től kezdve egyre-másra megálltak itt a nyugati magyar irodalom alkotói (közülük én személy szerint Csokits Jánossal kötöttem barátságot, haláláig tartottuk a kapcsolatot), aztán ’90-ben már jöttek az erdélyiek is, az íróktól kezdve a politikus Takács Csabáig és tovább.

Már ’87 végétől vagy ’88 januárjától – amikor testületileg részt vettünk a Jurta Színház-beli MDF-tanácskozáson – aktívabban belépett a politika is. (Közben 87 végén bevittem a *Vas Népe* szerkesztőségébe egy publicisztikát, amely a változások előérzetét fogalmazta meg. Nem tudom, mit reméltem, de Pósfai János főszerkesztő-helyettes jól kiherélte a szöveget, mondván: így megjelenhet, és – egyúttal kulturális rovatvezetői állást ajánlott az újságnál. Pósfai volt mellesleg a Vas megyei tartalékos katonák politikai főnöke, tudomásom szerint alezredesi rangban. Most olyan ajánlatot tett, amivel nemcsak 8 hónapra, hanem egyszer s mindenkorra semlegesíteni tudott volna a rendszer. Nem tudom persze, mennyire gondolta komolyan az állásajánlatot, de nem lett ebből semmi, ahogy a cikkem közléséből sem, természetesen.)

– Hogy emlékszik, mennyire volt bázisa az Életünk folyóirat szerkesztősége az ellenzékiségnek? Ön hogy helyezte el magát ebben?

– 1988. október 24-én a szerkesztőség alatti, első emeleti klubban megalakítottuk az első vasi MDF-szervezetet, s attól kezdve a vasi ellenzéki politika, egyre nagyobb intenzitással, ott összpontosult a szerkesztőség és a klub termeiben. ’90 tavaszáig számomra napi feladatokat adott, és előbbre való volt az irodalomnál. Olyannyira, hogy utána nem is sikerült teljesen „visszairodalmiasodnom”, tulajdonképpen máig sem. Pedig a személyes életemben semmi különösebb változást nem hozott 1990. Egyéni képviselőjelöltként nem léptem fel, csak a megyei listán szerepelt a nevem. Igaz – Hende Csaba rábeszélése és mellettem szóló érvelése hatására –, az esélyesnek számító második helyen. Sajnos azonban az első helyen lévő Für Lajost fokozott erővel támadta az SZDSZ-FIDESZ, egyéni körzetben a második választási fordulóban egy-két százalékkal veszített, ezért a listás hely az övé lett. Politikus nem lettem, még helyi szinten sem, még csak egy önkormányzati bizottsági helyet sem foglaltam el soha. Ami az MDF-győzelem utáni helyzetet illeti, máig sem értem pontosan, hogy miért lehetett ennyire simán és gyorsan megtéveszteni és mindenből kisemmizni az MDF népi-nemzeti vezetőit, bár kétségtelen, hogy nem volt köztük vezérségre termett személyiség, ezért a kiváló képességű Antall József vákuumba lépett be.

Számomra a népi írók szellemi és politikai öröksége továbbra is fontos maradt. Elképedve láttam, hogy a „liberális” oldalról nemcsak az örökség folytatóit, hanem magát az örökséget is kegyetlenül rohamozzák, és főleg, hogy nincs ez ellen hatékony védekezés. ’90 körül elkezdték populistaként megbélyegezni ezt a hagyományt. S nemcsak mindenféle médiabetyárok, hanem mély megbotránkozásomra az a Németh G. Béla professzorom is, akit szakmailag a legtöbbre tartottam, s tartok utólag is a pesti magyar szakon, s aki 1983-ban az övétől eltérő értékrendem ismeretében szólított meg, hogy nála írjam a doktorimat – még ő is hirtelen elkezdett populistázni meg populista-kommunista koalícióról vádaskodni. Még nem volt internet, de budapesti könyvtárak és könyvtárközi kölcsönzés segítségével, az angol nyelvű szakirodalomban utánaolvastam a populizmus-fogalom eredetének, történetének és értelmezéseinek, és először egy napilap-cikkben, majd ’91–93 között három tanulmányban tártam föl az igazságot: megírtam az

amerikai populista farmermozgalom rövid történetét, a „populizmus” magyar, továbbá külföldi értelmezéseinek egy-egy összefoglalását. Ezenkívül lefordítottam, és az *Életünk*ben közreadtam Margaret Canovan alapvető populizmus-monográfiájának összegző fejezetét. A népi-nemzeti gondolkodású értelmiségiek és politikusok fasisztázás-jellegű lepopulistázása ugyan máig nem ért véget, de fogalomtisztító szándékú tanulmányaim után átmenetileg valamelyest talán lanyhult, és meg is nehezült. Szerettem volna egy nagyobb munkában összegezni populizmus-tanulmányaimat, de erről a körülmények szorítására le kellett tennem: nem volt reményem arra, hogy a nagy populista hagyományt gondozó Amerikában kutathassak – az MDF-kormány alatt megpályáztam egy ösztöndíjat, de a vizsgán meg sem hallgattak, le volt vajazva, hogy ki kapja –, másrészt a ’94-es kampány idejére visszacsábultam a politikába, harmadrészt ’94-ben munkahelyet váltottam, majd a következő év elején megnősültem, és hála Istennek, gyors egymásutánban megszületett a három gyerek is.

– Milyen konkrét – ma már történelminek mondható – események nőttek ki az Életünk szellemi műhelyéből? Milyen nevezetes beszédek fűződnek ehhez az időszakhoz, amelyben az Életünk – a maga Fő térre nyíló erkélyével – fizikai elhelyezkedése is meghatározó volt?

– Történelmiek legföljebb annyiban, hogy már végképp a múlthoz tartoznak, de legyünk realisták, máskülönben leginkább a helytörténet lapjait fényesítik. Vagy legföljebb ama rendszerváltoztató láncolatba illeszkednek, amely azért túlnyomórészt a fővárosból és a világpolitikai konstellációból nyerte az impulzusokat. Ha beszédekre tekintünk, akkor az időben első és – talán szerénytelenség nélkül mondhatom ezt – jelentőségben is a legszámottevőbb szabadtéri nyilvános beszéd 1989. március 15-én, a Fő téri napsütésben hangzott el, mintegy öt–hatezer tisztuló lelkű, reményre gyúló magyar, és persze nyilván legalább néhány tucat titkosügynök füle hallatára. Ennek körülményeit elmeséltem, s magát a – máskülönben fejből elmondott – beszéd szövegét is közöltem 1993-ban kibocsátott *Egy „populista” följegyzései* című könyvemben. Nagyon szép ünnep volt még 1989. október 23. is itt a Fő téren. Ambrus Lajos mondott esszé-értékű beszédet, s aztán mécsesekkel, gyertyákkal vonult az ekkor tájt már kevésbé szorongó sokaság a térről a Széll Kálmán utcába, a november 4-én hajnalban ott lemészárolt nemzetőrök emléktáblájának felavatására. A Művészklub Fő térre néző erkélye kétségkívül dramaturgiai szerep után kiált, de ebben a rendszerváltós időben csak egy alkalommal, 1990. március 15-én hangzott el onnan beszéd, Szabó T. Attila biológus professzor méltó ünnepi szónoklata.

Összességében egyébként azt lehet megállapítani, hogy a szombathelyi, sőt Vas megyei rendszerváltoztató mozgalmak legfőbb központja volt ez a Belsikátor és a Fő tér sarkán álló ház, elsősorban persze a Magyar Demokrata Fórumé, de a 90-ig jóval kisebb létszámú Fidesz, SZDSZ és Éhen Gyula Kör is kötődött ide. Például a három ellenzéki párt itt indította el közösen a *Magyar Nyugat* című kétheti ellenzéki lapot ’89 kora őszén, amely a választásokig állt fenn az SZDSZ-tag, de mindenki részéről elfogadott irodalomtörténész, Lőrinczy Huba főszerkesztésével, az egészen fiatal Majthényi László tényleges szerkesztői munkájával – és az én minden számban megjelenő cikkeimmel. Ezt az impozáns házat egyébként 1986-ban foglalhatta el – *de jure* talán nem is a szerkesztőség, hanem az Írószövetség nyugat-dunántúli csoportja, amelynek Gazdag Erzsi volt a helyi hivatalosságnál is tekintélyt élvező vezetője. Aztán a ’90-es évek közepén a városi önkormányzat kizsuppolta innen a folyóiratot. Sajnos e mintegy évtizedes történet jelképesnek is tekinthető: az irodalmi folyóirat, egyáltalán az irodalom társadalmi rangjának 1990 utáni zuhanását mutatja. Ún. Művészetek Háza jött itt létre, amelynek megvalósítását tudomásom szerint Szombathelyen elsőként talán Pete György vetette fel, majd az önkormányzat kulturális bizottságának külső tagjaként Ambrus Lajos javasolta a döntéshozóknak. Ők persze nem úgy gondolták, hogy éppen az irodalmi szerkesztőség nem fog

beleférni a koncepcióba. De hát a dolgok – és az önkormányzati választási eredmények – úgy alakultak, hogy az *Életünk* 1990, majd 1994 után politikailag talán még védtelenebb lett, mint a változások előtt, amikor azért mindig számoltak vele a hivatalosság köreiben.

– Hogy látja utólag, mit sikerült hozzátenni a rendszerváltáshoz – akár közéleti, akár irodalmi szempontból?

– Az *Életünk* folyóirat az irodalomban és általában az írott kultúrában (hiszen nemcsak szépirodalmat közölt, hanem például a főszerkesztő személyes érdeklődésével összefüggésben jelentős magyar őstörténeti vonatkozású tanulmányokat vagy újabb kori történelmi publicisztikát, esszét is) megtette a tőle telhetőt, ahogy érzésem szerint a szerkesztők pedig a közélet terepén is megtették, amikor annak érkezett el az ideje. Utólag nézve persze lehetett volna ezt vagy azt másképpen, jobban csinálni, vagy több gyanakvással lenni a kultúrában és a politikában egyaránt nyomuló „korszerűség" iránt abban a korban, amikor egyre inkább feltárult és lelepleződött a posztmodernségként menteni akart modernitás elégtelensége, szégyenkezésre azonban nem látok külön okot azon kívül, ahogy az egész magyar közélet szerepelt ebben a folyamatban, amit pártállástól függően vagy rendszerváltásnak, vagy rendszerváltozásnak szoktunk nevezni (Antall József distinkcióját követve). S amely mára – közhely ez már, még ha nem mindenki osztja is – lényegében kudarcot vallott. Már amennyiben nem a liberális demokrácia tankönyv szerinti bevezetését tekintjük a lényegének, hanem a magyar nép és nemzet életének, élet- és jövőesélyeinek érdemi javítását.

– A változás után hogyan alakult tovább a szemlélete, miben hitt akkor? Milyen elvek szerint tudott továbbgondolkodni – egyfelől közéleti, másfelől irodalmi (szerkesztői, kritikusi) szerepét illetően?

– Amikor majdnem mindenki számára váratlanul eljött a változás ideje, nem volt készen a változás megfelelő magyar ideológiája. Ezért az 1989-es év ellenállhatatlan sodrása a Magyar Demokrata Fórum népi-nemzeti gondolkodású értelmiségijeit kényszerűen túllendítette önnön harmadikutas vonzalmaikon. Aki nem fogadta el a kész nyugati minta átvételét (s ezzel az idegen tőke behatolását), az '90-re kimaradt, és politikailag marginalizálódott, mint a kitűnő Bíró Zoltán vagy a máig kellően nem méltatott Fekete Gyula. Sajnos, a népi írók társadalmi elveit nem lehetett egy az egyben alkalmazni, a korszerűsítésükről pedig 1956 óta nem gondoskodott a magyar értelmiség. Így maradt választéknak a történelemben korábban már csődöt mondott liberális rendszer. Nem igazán tetszett ez nekem, ahogy sem Németh Lászlóéknak, sem a szociális érzéssel feltöltött XX. századi katolicizmusnak (Prohászkának, Mindszentynek, a KALOT-os Kerkai Jenőnek) nem igazán tetszett volna. De a mérsékelt, szerves rendszereken, így a még az én Veres Péter-könyvemben is favorizált, nemzeti érdeket érvényesítő demokratikus szocializmuson átlépett a történelem. Antall „szociális piacgazdaságot" hirdetett, és lélekben 15 millió magyar miniszterelnökének mondta magát – ezek s hasonlók reményt adtak arra, hogy nép és nemzet nem lesz kárvallottja az új kapitalizmusnak. Tudjuk azóta, hogy kárvallottja lett. 15 millió helyett ma már csak 12 millió magyarról beszélhetünk, és a fogyás gyorsulóban. A közösség szétzilálva, vagyona széthordva, kultúrája elzombisodva. Tarkónkon a pusztulás lehelete – bárcsak észhez térítene bennünket, talán még nem lenne végképp késő.

A magyar irodalomban a hetvenes évek vége óta zajló ún. paradigmaváltást kezdettől gyanakodva figyeltem, mert képviselői nagy részénél mindenféle transzcendens vonatkozás – Isten, közösség, kulturális tradíció – ironikus kétségbevonását éreztem. Ezért többnyire olvasóként sem kötött le, legtöbbször csak felszínes élményt adott, az írástechnika csodáit, de nem igazi esztétikai élményt, amely felfogásom és tapasztalatom szerint transzcendens természetű. Nincs értelme felsorolni azt a nem kevés művet – a *Termelési regény*től a *Sátántangó*ig, az *Eldorádó*tól *Az Ikszek*ig vagy Molnár *Processzusok*-jáig és tovább –, amelyek

ugyan többé vagy kevésbé szintén e varázstalanító és individualizáló vonulat részei, az írói tehetség transzcendáló ereje mégis érvényesül bennük, s ezért fontosak számomra. (A lírában alig-alig van ilyen. Nagy László és Pilinszky óta nincs is korszakos költőnk.) De ez nem változtat azon, hogy egyre nagyobb hiányok tátongtak a szépirodalmi olvasottságomban, és ezért is egyre ritkábban írtam kritikát, recenziót. A kilencvenes években a populizmus-tanulmányokon kívül különféle történeti portrékat írtam vasi kötődésű közférfiakról (Halász Imrétől Egán Edéig és tovább), majd az évtized végén szülőfalum (ma már város!), Bük monográfiáját a Kosáry Domokos főszerkesztő nevével fémjelzett „Száz magyar falu könyvesháza" című millenniumi sorozatba. Ennek a sorozatnak a vasi köteteit én szerkesztettem. Majd 2003-ban szántam rá magamat, hogy egy kis kötetbe gyűjtsem 1981 és 1999 közt írt kritikáim jelentős részét *(Két szűk évtized)*, s ezzel mintegy le is zárjam szerény, de határozott irodalomkritikusi munkásságomat.

– Miért ment el az Életünktől? 1994 óta a Vasi Szemle főszerkesztője. Milyen új lehetőségeket kínált, kínál ez a folyóirat?

– Részben az imént említettek miatt mentem el. Az Esterházyék nemzedéke után következők irodalma még kevésbé kötött le, s nem láttam csoportot, vonulatot, tendenciává összeálló törekvést – legföljebb egy-egy magányos alkotót –, amelyekhez akár kritikusként, akár egy némileg egyébként is súlyát veszítő folyóirat beosztott szerkesztőjeként társulnom érdemes volna. Tudom, hogy mások, számomra rokonszenves elveket valló kritikusok változatlan szorgalommal tették tovább a dolgukat, és az ő szívós munkájuk is benne van abban, hogy ma már mintha lenne kigázolás a „paradigmaváltás" posványából – de az én érdeklődésem foka ehhez a kitartáshoz nem volt elegendő.

Ezért amikor 1994-ben nemcsak az *Életünk* főszerkesztői posztjára írt ki pályázatot a Vas megyei önkormányzat, hanem az ekkor önálló intézménnyé alakítani kívánt *Vasi Szemlé*ére is, beadtam, és versenytárs nélkül meg is nyertem a pályázatot. Elég jól ismertem már ezt az 1933-ban alapított folyóiratot, mert muzeológus koromban írtam egy életrajzi esszéféleséget (az *Életünk*be) az egyik legrokonszenvesebb vidéki értelmiségiről, az „ezerszárnyú emberről", a sokoldalú Pável Ágostonról, aki 1944-ig szerkesztette. Ő példája a vidékiség miatt nem siránkozó, hanem azt előnyére változtató szellemi embernek. Egyik legfontosabb fegyverténye a *Vasi Szemle* volt, amelynek általa megfogalmazott és főképpen alkalmazott alapelvei ma is érvényesek: teret adni bármely tudományág (kivált a történeti tudományok) Vas megyével vagy környezetével foglalkozó, tudományos hitelességgel, de elég jól érthető nyelven megfogalmazott értekezéseinek, széles merítésű szemle-rovattal, nem zárkózva el teljesen az esszéisztikus írásoktól sem. Távol áll tőlem, hogy Pávelhez hasonlítsam magam, de mindig igyekeztem túltekinteni a szűkebb szakmá(i)m keretein, s ezért nagy kedvvel fogtam a folyóirat külső-belső megújításához. Úgy érzem, buzgalmam az ezredforduló tájára érett be, akkor volt legérdekesebb a *Szemle*, előfizetőinek száma is akkor ért a csúcsra.

– Mi volt a célja a Magyar Nyugat Könyvkiadó létrehozásával 2004-ben?

– Szerettem volna egy olyan regionális könyvkiadót létrehozni, amely társ-intézménye lehet az általam szerkesztett folyóiratnak, de még szabadabb terepet nyújt az elképzeléseim megvalósításához. Minden külső elvárás nélkül azt és úgy jelenteti meg, amit és ahogy én azt szeretném. Ez többnyire sikerül, de hozzá kell tenni, hogy nagyon sokan támogatnak benne. Nélkülük nem sikerülne. A kiadó túlnyomórészt történeti érdeklődésű, tájékozódásunk krónikus hiányait igyekszik eltüntetni, akkor is, ha szépirodalomról van szó (lásd az évtizedekig, sőt még ma is megbélyegzett Rákosi Jenő két értékes könyvét vagy az 1951-ben, 23 éves korában mártíriumot szenvedett szombathelyi Matók Leó zsengéit), akkor is, ha történelemről (példaként Botlik József alapvető Őrvidék-könyveit említem), akkor is, ha képzőművészetről vagy orvostörténetről, de akkor is, ha például szakácskönyvről. A sikeresen terjesztett reklám-mondat

szerint egyébként ez „Közép-Európa legnagyobb falusi könyvkiadója” – ám ez körülbelül olyan viszonyban van az igazsággal, mint a reklám-szlogenek általában. Úgyhogy jó reklám-szlogen.

– Visszatekintve hogy látja az utóbbi 18 (vagy akár az utóbbi 23) évet?

– A szűkebb értelemben vett, eddigi személyes életemet tekintve elégedett vagyok, mert régóta azt az elvet vallom, hogy nem az a fontos, hogy könnyű legyen, hanem hogy bírjam. Sajnos azonban éppen az elmúlt mintegy két évtized eredményeképpen a földgolyó, s benne Európa nem lett sem biztonságosabb, sem fölemelőbb hely. A haladás korszaka minden valószínűség szerint véget ért, de még sok baj származik majd abból, hogy ezt az ember egyszerűen nem képes tudomásul venni, s újabb kataklizmák leckéje nélkül nem hajlik rá, hogy visszatérjen ontológiai helyére, az Isten gyermekségébe. S ami bennünket, közel egy évszázada sorsüldözött magyarokat illet, a száraz tényekkel jellemezhető helyzetünk bizony a szétszóródás gyorsuló folyamatát jelzi. De nemcsak a személy, hanem a nemzet sorsa és kilátásai sem írhatók le pusztán racionálisan. Úgyhogy reménykedem. Ehhez azonban nem elég irodalmunkra néznem, nem elég a *Vasi Szemle* vagy a könyvkiadónk által felhalmozott kulturális eredményekre sem. Ehhez be kell hozni a látókörömbe Szent István királyt és a magyar történelem misztériumát, Mindszentyt és a magyar nép mélyéről való őseimet, vagy akár Böjte Csaba testvér hétköznapi példáját is. De ki tudja, talán az is lehet, hogy épp a Magyarok Nagyasszonya lesz a kulcsa a világokon átnyúló, beláthatatlan sorsképletnek. („Több dolgok vannak földön és egen, Horatio, mintsem bölcselmetek álmodni képes” – idézte gyakran a sültrealista Veres Péter is, s ma, amidőn minden érzékeny idegrendszer és minden nyitott intellektus foghatja a jeleket a bűn és a szenvedés egeket hasogató jelenlétéről, a történelem falainak diabolikus ostromáról, balgaság volna mereven kirekeszteni a lehetőségek köréből mindazt a jótékony segítséget, melyért a Létezésben nálunk otthonosabb, s ezért a lényeges dolgokban alkalmasint okosabb egykori nemzedékek, áldott elődeink imádkoztak.)

– Főszerkesztőként milyen jövőt remél a Vasi Szemlének, az Életünknek? Milyen feladatot, szerepet kaphatnak még, ha kaphatnak ma e folyóiratok – miért lehet szükséges megtartásuk a helyi társadalom számára?

– Ebben a pillanatban gyötrően időszerű kérdések ezek. Legalább egy éve tart sorsunk bizonytalansága, amely méltatlan nemcsak e nagy múltú folyóiratokhoz, hanem úgy gondolom, a tisztességben megélemedett főszerkesztőikhez is. Tudom, hogy az előző önkormányzati és kormányzati ciklusok felelőtlen gazdálkodása okozta a mostani helyzetet, amelyet azonban a bürokrácia értelmetlensége sem tesz elviselhetőbbé. Hogy miért szükséges megtartásuk? (Megengedem, a kor viszonyaihoz, a módosuló olvasói szokásokhoz, az információhordozók változásához igazítva.) Mert komoly értéket képviselnek. Nem is csak a helyi társadalom számára, hiszen mondjuk egy forrás értékű néprajzi vagy történeti tanulmány a jövő tudománya és oktatása, egy értékes irodalmi alkotás az egész magyar irodalom számára is értéket hordoz és őriz. Amely minden mással pótolhatatlan.